

Davidov P.G., Potsulko O.A.

CONTINUING EDUCATION - A NEW PHILOSOPHY OF EDUCATIONAL ACTIVITIES

The article analyses the concept of persistent education as a philosophical-pedagogical phenomenon. Historical-philosophical and ontological analysis of causes of movement from «finished» to «persistent» education is done. The aims and principles of persistent education, its creative character is observed. The role of education during the whole life is analyzed as a process of personal development and self-development, and its importance for a man in the process of movement to the information society.

Key words: persistent education, education during the whole life, finished education, information, information society.

Стаття надійшла до редакції 12.04.15

УДК 621.3 (09) + 921.3(477)

*Тверитникова О. Є., Демідова Ю.Є.
Харків, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Важливою складовою відновлення та розвитку науково-технічного потенціалу країни є наукові кадри. Стрімкий розвиток промисловості в 1960 рр., виокремлення нових інноваційних напрямів, створення новітніх технологій, застосування обчислювальної техніки зумовило потреби в науковому забезпеченні висококваліфікованими фахівцями як освітній, так і промисловий комплекс. У вітчизняній та зарубіжній історіографії досліджено різні аспекти проблеми професійної підготовки вчених, що свідчить про актуальність теми. Ґрунтовний кількісний і якісний аналіз динаміки змін чисельності наукових кадрів на основі статистичних матеріалів проведено в роботі за редакцією В.Ж. Келле [1]. Досвід підготовки аспірантів та докторантів для різних галузей розглянуто науковцями Т. Г. Сидорчук [2], Н.П. Цеховим [3], В.В. Петриком [5], К.В. Астаховою [6]. Організація

системи підготовки і атестації кадрів вищої кваліфікації в зарубіжних країнах та вітчизняні традиції проаналізовано в працях [4]. Деякі питання формування системи підготовки наукових кадрів технічного профілю наведені у часописах з історії навчальних і наукових закладів [7]. Однак, окремі аспекти цієї проблеми, зокрема специфіку підготовки технічних кадрів вищої кваліфікації в 1970–1980 рр. досліджено недостатньо. Мета статті є аналіз особливостей удосконалення системи підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів для науково-освітнього і промислового комплексу України в 1970–1980 рр.

В 1960-ті рр. інститут аспірантури України, як основна форма підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів практично сформувався. Були конкретизовані форми та методи навчання, відпрацьовані вимоги до атестації наукових та науково-педагогічних кадрів. Аспірантів зобов'язали брати участь у наукових конференціях, звітувати двічі на рік на засіданні спеціальних комісій. Підготовка аспірантів проводилася на базі відділів аспірантури провідних вищих технічних навчальних закладів (ВТНЗ), зокрема політехнічних інститутів: Київського, Харківського, Львівського, Одеського; периферійних навчальних закладах, а також академічних установ. Характерною рисою цього періоду стало збільшення наукових досліджень, спрямованих на потреби народного господарства. Розвиток прикладної науки, розширення мережі галузевих науково-дослідних і проектно-конструкторських установ сприяв збільшенню чисельності науковців, що були зайняті в галузевому секторі науки. Це вимагало посилення кадрового потенціалу, як на якісному так і на кількісному рівні і стало поштовхом для відкриття відділів аспірантури на базі галузевих науково-дослідних інститутів (НДІ). НДІ стали центрами інтеграції науки, освіти та наукоємного виробництва для розвитку пріоритетних наукових напрямів, новітніх технологій, де також готувалися фахівці для промислового комплексу, вищої школи та власних потреб.

Активізація діяльності з підготовки докторських та кандидатських дисертацій дала можливість отримати позитивні результати наприкінці 1960-х рр. Зокрема, спеціалізована вчена рада Інституту електродинаміки АН УРСР розпочала працювати з 1965 р. Склад вченої ради становив один академік, чотири член-кореспондента та вісім докторів наук. В зв'язку з тим, що спеціалізована вчена рада Київського політехнічного інституту (КПІ) перенавантажена, подано прохання надати можливість захистів докторських дисертаційних робіт в Інституті електродинаміки АН УРСР. Всього в аспірантурі Інституту

електродинаміки навчалояся 50 аспірантів і здобувачів. Подальшого розвитку отримав започаткований ще в 1950 рр. інститут здобувачів. Самостійна робота над дисертаційним дослідженням отримувала поширення і заохочувалася керівництвом наукових установ, хоча відсоток кількості захистів здобувачів був значно менший за аспірантів (табл. 1). Між тим, вимоги до підготовки здобувачів не були сформульовані чітко і потребували подальшого доопрацювання [1].

Таблиця 1 Підготовка наукових кадрів Інститутом електродинаміки АН УРСР 1965–1970 рр.

Роки	1965 р.	1966 р.	1967 р.	1968 р.	1969 р.	1970 р.	Всього
Доктора наук	1	1	1	1	1	–	5
Кандидати наук	4	9	11	12	12	13	61
Здобувачі	3	4	2	3	2	3	17

Нормативною основою, що регулювала зміни в системі підготовки наукових кадрів в цей період стала постанова № 1064 ЦК КП(б) Ради Міністрів СРСР від 16.11.1967 р. «Про поліпшення підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів» та постанова ЦК КП(б) Ради Міністрів СРСР від 18.10.1974 р. «Про заходи щодо подальшого удосконалення атестації наукових та науково-педагогічних кадрів». В постановах запроваджувалася низька положень спрямованих на удосконалення форм і методів навчання і отримання наукових ступенів. Зокрема, з метою підвищення рівня галузевої науки пропонувалося залучати до аспірантури осіб, що працювали в установах, підприємствах, особливо для спеціальностей, що потребували теоретичної підготовки та виробничого досвіду. Також при наукових інституціях створювалися навчальні групи, де проводилася підготовка майбутніх аспірантів до вступних іспитів. Підготовку аспірантів рекомендувалося зосередити в НДІ та ВНТЗ де були висококваліфіковані наукові кадри, необхідна лабораторна база для наукових досліджень. Крім того, для поліпшення ситуації з периферійними науковими та навчальними установами пропонувалося посилити їхній професорсько-педагогічний та науковий склад кафедр і лабораторій за рахунок наукових кадрів з провідних закладів [5]. Ці вимоги було зумовлено тим, що в 1950–1960 рр. більша частина наукового потенціалу спроможного керувати аспірантами та необхідні умови для роботи над докторськими дисертаціями мали провідні ВТНЗ. Така незбалансованість була виправлена тільки в 1970 рр.

Удосконалювався процес підготовки аспірантів у вищих технічних навчальних закладах, зокрема підвищувалися вимоги до теоретичної підготовки аспірантів і практичної цінності наукових робіт. Підтримувалися такі форми навчання, як аспірантура з відривом від виробництва і аспірантура без відриву від виробництва, а також цільова аспірантура. Позитивними змінами періоду 1970 рр. був конкурсний відбір. Так, до аспірантури Львівського політехнічного інституту (ЛПІ) в 1970 р. поступало 185 заяв на 100 вакантних місць. План прийому в міжвідомчу цільову аспірантуру ЛПІ становив 5 осіб. Значно збільшився відсоток дисертантів, що захищалися після закінчення аспірантури [6].

Підвищенню якості підготовки наукових кадрів сприяло розширення переліку спеціальностей для навчання. Це стало можливим у зв'язку зі збільшення в 1970 рр. кількості докторів наук з технічних спеціальностей, які займалися науковим керівництвом, підготовкою кадрів. Аналіз архівних даних контингенту аспірантів ЛПІ на 1970 р. дозволяє стверджувати, що цей час відбувалося зменшення традиційної форми підготовки аспірантів у вигляді очної аспірантури. Між тим збільшувався контингент, що навчався без відриву від виробництва. Випуск аспірантів 1970 р. становив дві особи очної форми, які захистилися в установленій термін та вісім здобувачів форми навчання без відриву від виробництва. З них подало до спеціалізованої вченої ради чотири дисертаційні роботи [3].

Ці тенденції були зумовлені таким фактором, як мінімальна аспірантська стипендія, що мало вагомий вплив на вибір майбутнього напрямку діяльності випускників вищих навчальних закладів. Це привело до зменшення очної форми навчання на користь заочної. Дана модель підготовки наукового потенціалу впроваджувалася перш за все в науково-дослідних установах, але і поступово становиться основною у ВТНЗ і науково-дослідних інститутах Академії наук.

Наприклад, в аспірантурі Інституту електродинаміки АН УРСР в 1968 р. навчалось 57 осіб, з них 17 з відривом від виробництва і 40 – без відриву з виробництва. Контингент очної аспірантури Київського політехнічного інституту (КПІ) впродовж 1970–1975 рр. налічував понад 450 осіб і ще 400 осіб, заочної форми навчання з числа співробітників і працівників промислових підприємств. Чисельність аспірантів Харківського технологічного інституту (ХПІ) в 1978 р. становила 305 осіб. З них з відривом від виробництва – 101 аспірант і 204 аспіранта навчалися без відриву від виробництва.

Підготовка докторів наук в 1960–1970 рр. засновувалася на Постанові № 536 «О мерах по улучшению подготовки научных и

научно-педагогических кадров» 1961 р., де для поліпшення умов підготовки докторських робіт здобувачів переводили на посади наукових співробітників. Встановлювалися творчі відпустки для завершення кандидатських та докторських дисертаційних праць. Докторанти терміном два роки звільнялися від навчального навантаження для закінчення наукової роботи. Підвищувалися вимоги до дисертаційних робіт і атестації докторантів. Зокрема обов'язковим стало публікація монографії перед захистом та щорічні звіти на Вченій раді відповідного закладу про хід виконання роботи. Ця методика принесла певні результати. Зокрема, здобувачі технічного профілю отримали змогу проводити більш якісні експериментальні дослідження, які відповідали науковій тематиці того навчального чи наукового закладу, де вони працювали. Це перш за все дозволяло розвинути науковий напрям даного закладу, а також значно підвищувало практичну цінність наукових робіт [4].

Зміни в розвитку системи докторантури цього періоду відбувалися внаслідок реформування 1974 р. Вищої атестаційної комісії і реорганізаційних заходи, щодо діяльності спеціалізованих вчених рад, відображених у Постановах Ради Міністрів СРСР 1975 р. ««Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» і «Про Вищу атестаційну комісію»». Згідно цьому положенню на основі дійсних спеціалізованих вчених рад створювалися нові, але у межах однієї чи двох спеціальностей. З одного боку дисертаційні ради, що працювали в цей період були широкого профілю і це впливало зниженню вимог до здобувачів наукового ступеню. Наприклад, створена в 1967 р. у ХПІ спеціалізована вчена рада Д 64.050.04 проводила захист за сьома спеціальностями електротехнічного напрямку: електричні апарати, електричні машини, електрообладнання, автоматичне управління і регулювання, прибори і пристрої автоматики і телемеханіки, теоретичні основи радіотехніки, застосування електроніки в народному господарстві і наукових дослідженнях значно активізувало діяльність з підготовки дисертаційних робіт. З другого боку цим положенням знижувалася кількість спеціалізованих вчених рад і створювалася «черга на захист», що вплинуло на зниження чисельності докторів наук у 1975–1980 рр.

Система підготовки кадрів вищої кваліфікації ХПІ впродовж 1970–1980 рр. постійно удосконалювалася. Кількість захистів кандидатських дисертацій знижувалася, якщо за перше п'ятиріччя було підготоване до захисту 308 аспірантів, то вже в другій половині 1970 рр. – 137 осіб, тобто чисельність захистів знизилася на 60%. Підготовка

докторів наук знижувалася меншими темпами, понад 30 %. В цільовій аспірантурі навчалося 13 осіб, що також було значно нижче показників за попередні роки.

У 1980 рр. інститут підготовки технічних кадрів вищої кваліфікації розвивався більш планомірно. Акцентувалися питання атестації наукових кадрів, якості дисертаційних робіт, модернізації системи підготовки. Ключовими правовими актами, що вплинули на формування системи підготовки став Наказ Міністерства вищої та середньо-спеціальної освіти від 15.09.1987 р. та затвердження нового Положення про підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів, де були відновлені деякі тези Положення про аспірантуру 1957 р. До навчального процесу аспірантів впроваджувалися додаткові дисципліни, зокрема обчислювальна техніка, математичне моделювання, педагогіка. Важливим чинником розвитку системи підготовки наукових кадрів було поновлення в 1987 р. докторантури, як складової системи неперервної освіти [5].

В системі підготовки технічних кадрів вищої кваліфікації в цей період спостерігалось зменшення контингенту аспірантів ВТНЗ, зокрема з новітніх напрямів. Вступ до аспірантури став менш конкурсним. Пов'язані ці проблеми з поступовим старінням матеріально-технічної бази в порівнянні з розвитком технічного прогресу в світі та відсутністю кадрового потенціалу з необхідною підготовкою. Цікаві факти приводить у своєму дослідженні В.Ж. Келле, зокрема на початку 1980-х рр. у вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки найбільший конкурс відбувався на спеціальності пов'язані з електротехнікою та обчислювальною технікою [1,с.204].

Отже, 1970–1980 рр. стали періодом удосконалення форм і методів підготовки наукових кадрів. Аспірантура розвивався на тлі екстенсивного розвитку науки. Збільшення кількості наукових закладів, відділів, кафедр, науково-дослідних лабораторій, зростання галузевого сектору, розширення системи вищої технічної освіти потребувало збільшення чисельності наукових і науково-педагогічних кадрів з вченим ступенем. Всі ці чинники вплинули на динаміку наукових кадрів, яка до середини 1970 рр. поступово зростатиме. Між тим, кількість захистів кандидатів наук навпаки зменшується, що говорить про зниження якості підготовки аспірантів. В другій половині 1975 рр. було знайдено необхідний баланс між чисельністю контингенту аспірантів і необхідним замовленням. Особливістю розвитку цього часу стало переваження форми навчання в аспірантурі без відриву від виробництва, як у ВТНЗ так і в академічних установах. В цей період була

відпрацьована така форма отримання наукового ступеня, як інститут здобувачів. Маючи певні недоліки у вигляді неуважного підбору кадрів поширення цієї форми допомогло підвисити рівень наукового потенціалу промислових підприємств, регіональних навчальних закладів, галузевих науково-дослідних інститутів. Ефективність роботи докторантури забезпечувала впровадження методики переводу докторантів на посади наукових співробітників.

Список літератури:

1. Научные кадры СССР: динамика и структура / под ред. В. Ж. Келле и др. – М. : Мысль, 1991. – 284 с.

2. Сидорчук Т. Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920-і–1970-і роки): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1998. – 20 с.

3. Цеховой Н.П. Особенности отечественной подготовки докторантов в 1962–1991 гг. / Н.П. Цеховой // Высшее образование в России. – 2012. – № 11. – С. 148-153.

4. Цеховой Н.П. Государственная политика в области подготовки докторов наук и ее реализация в вузах Сибири в послевоенный период / Н.П. Цеховой, О.С. Воронцовая // Вестник Томского государственного университета. История. – Томск: изд. Томск. Гос. ун-та. – 2014. – № 2 (28). – С. 28–31.

5. Петрик В.В. К проблеме подготовки научно-педагогических кадров высшей квалификации (докторов наук) в вузах Сибирского региона 1958–1991 гг. / В.В. Петрик // Вестник Томского государственного педагогического университета. – Томск: изд. Томск. Гос. ун-та. – 2004. Вып. 5 (42). С. 86–90.

6. Астахова Е.В. Кадровый корпус высшей школы Украины: метаморфозы развития: Монография / Е.В. Астахова. – Х. : Изд-во НУА, 2006. – 187 с.

7. Попович О.С. Проблеми вдосконалення правового забезпечення підготовки та атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні / О.С. Попович, Л. С. Лобанова // Наука та наукознавство. – 2004. – № 1. – С. 44–50.

Bibliography (transliterated):

1. Nauchny'e kadry' SSSR: dinamika i struktura / pod red. V. Zh. Kelle i dr. – M. : My'sl', 1991. – 284 s.

2. Sidorchuk T. G. *Pidgotovka naukovix ta naukovo-pedagogichnix kadriv cherez aspiranturu v Ukraïni (1920-i-1970-i roki): Avtoref. dis... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Zaporiz'kij derzh. un-t. – Zaporizhzhya, 1998. – 20 s.*

3. Cexovoj N.P. *Osobennosti otechestvennoj podgotovki doktorantov v 1962–1991 gg. / N.P. Cexovoj // Vy'sshee obrazovanie v Rossii. – 2012. – № 11. – S. 148-153.*

4. Cexovoj N.P. *Gosudarstvennaya politika v oblasti podgotovki doktorov nauk i ee realizaciya v vuzax Sibiri v poslevoennyj period / N.P. Cexovoj, O.S. Voroneckaya // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Istorija. – Tomsk: izd. Tomsk. Gos. un-ta. – 2014. – № 2 (28). – S. 28–31.*

5. Petrik V.V. *K probleme podgotovki nauchno-pedagogicheskix kadrov vy'sshej kvalifikacii (doktorov nauk) v vuzax Sibirskogo regiona 1958–1991 gg. / V.V. Petrik // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – Tomsk: izd. Tomsk. Gos. un-ta. – 2004. Vy'p. 5 (42). S. 86–90.*

6. Astaxova E.V. *Kadrovyyj korpus vy'sshej shkoly' Ukrainy': metamorfozy' razvitiya: Monografiya / E.V. Astaxova. – X. : Izd-vo NUA, 2006. – 187 s.*

7. Popovich O.S. *Problemi vdoskonalennya pravovogo zabezpechennya pidgotovki ta atestacii naukovix kadriv vishhoï kvalifikacii v Ukraïni / O.S. Popovich, L. S. Lobanova // Nauka ta naukoznavstvo. – 2004. – № 1. – S. 44–50.*

Тверитникова О.Є., Демідова Ю.Є.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Розглянуто особливості формування системи підготовки і атестації наукових та науково-педагогічних кадрів електротехнічного профілю в провідних вищих технічних навчальних закладах України та Інституті електродинаміки АН УРСР. На основі аналізу нормативно-правових документів та архівних матеріалів встановлено характерні ознаки функціонування інституту аспірантури та докторантури на тлі освітньої державної політики другої половини ХХ ст. Акцентовано увагу на ролі професійного середовища вищої електротехнічної школи в підготовці наукових кадрів.

Ключові слова: система підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів, аспірантура, докторантура, електротехнічна школа України.

Тверитникова Е.Е. Демидова Ю.Е.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ И АТТЕСТАЦИИ НАУЧНЫХ И НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ ВЫСШЕЙ КВАЛИФИКАЦИИ

Рассмотрены особенности формирования системы подготовки и аттестации научных и научно-педагогических кадров электротехнического профиля в ведущих высших технических учебных заведениях Украины и Институте электродинамики АН УССР. На основе анализа нормативно-правовых документов и архивных материалов установлено характерные признаки функционирования института аспирантуры и докторантуры на фоне образовательной государственной политики второй половины XX в. Акцентировано внимание на роли профессиональной среды высшей электротехнической школы в подготовке научных кадров.

Ключевые слова: система подготовки научных и научно-педагогических кадров, аспирантура, докторантура, электротехническая школа Украины.

Tveritnikova E., Demidova Y.

IMPROVING THE TRAINING AND CERTIFICATION OF SCIENTIFIC AND SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL PERSONNEL

The features of the formation of a system of training and certification of scientific and scientific-pedagogical staff in leading electrical profile of higher technical educational institutions of Ukraine and the Ukrainian Academy of Sciences Institute of electrodynamics. Based on the analysis of legal documents and archival materials found characteristic features of the functioning of the institute of post-graduate education on the background of the state policy of the second half of the twentieth century. Emphasize the role of the professional environment of higher electrical school in the training of scientists.

Keywords: system of scientific and scientific-pedagogical staff, post-graduate, doctoral, electrical school in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 4.03.2015

УДК 159.9

*Євдокімова О.О., Ламаш І.В.
м. Харків, Україна*

**ДЕФИЦИТАРНА СУБ'ЄКТНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК
ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ЗА РОБОТОЮ І.А.
ЗЯЗЮНА «СВОБОДА ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ УЧІННЯ У
ЦІЛЕПОКЛАДАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ»)**

Одною з провідних ідей академіка І.А. Зязюна, яку він відстоював практично в усіх своїх педагогічних творах, є ідея суб'єктності учня. Саме розвинена суб'єктність дозволяє успішно формуватися як професійним, так і особистісним якостям фахівця. У той же час модернізація системи української освіти проходить в умовах, коли виктимізація особистості в освітньому процесі школи є деструктивною реальністю сучасної педагогічної практики і визначає факт випуску зі стін загальноосвітньої школи значної кількості випускників, що мають низький рівень розвитку особистісного соціально-психологічного потенціалу та високу соціальну незрілість. Ці фактори відіграють істотну роль у блокуванні процесу досягнення необхідного рівня якості освіти.

У вищих навчальних закладах у відкриту заявляють, що сьогодні вузи перші два роки покликані не тільки вирішувати завдання реалізації програм вищої професійної освіти, а й усувати дефекти соціалізації особистості студента, яких вона набула в загальноосвітній школі. Дане положення дозволяє говорити, що вищі професійні навчальні заклади опинилися в проблемній ситуації, що породжена, з одного боку, віктимізацією особистості студента, яку він набув в освітньому процесі школи; а з іншого - зростанням соціальних вимог до вищих навчальних закладів, що орієнтують їх на підвищення якості професійної соціалізації студентів.

У статті «Свобода діяльності суб'єктів учіння у цілепокладанні громадянської активності» І.А. Зязюн зазначав, що в кожній соціальній дії, зокрема й професійно-освітній, можна виокремити два взаємопов'язані і взаємодоповнюючі процеси – адаптацію і